

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

İKTİSAT VE HUKUK İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE GREV HAKKI VE ENGELLEMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Cem DİŞBUDAK¹

Prof. Dr.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

E-mail: disbudak@mu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4231-9864

Serpil BOZKULAK

Avukat & Doktora Öğrencisi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

E-mail: av.serpilbozkulak@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-0098-0284

Öz

Toplumsal hayatın bütününi göz önünde bulundurmadan yalnızca parçalara bakarak anlamaya çalışmak çok yanıltıcı bir analizdir. Bu yanılgıdan kurtulmak için disiplinler arası ilişki göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda, hukuk ve iktisat arasında güçlü bir karşılıklı etkileşim söz konusudur. Bu nedenle, iktisadi konular analiz edilirken bu karşılıklı etkileşim göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bu analiz yapılırken hukukun her dönem evrensel birtakım yasalara tabii olduğunu düşünmek yerine sınıflar arası güç dengeleri ve sermaye birikim süreçlerinden etkilenen dinamik bir sistem olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** disbudak@mu.edu.tr

Atf (APA): Dişbudak, C. & Bozkulak, S., (2023), İktisat ve Hukuk İlişkisi Çerçevesinde Grev Hakkı ve Engellemelerinin Değerlendirilmesi, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 15 (1): 98-129., <https://doi.org/10.53881/10.53881/hiad.1310555>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

Hukukun farklı dönemlerde 'kılıç', 'kalkan' ve 'pranga' işlevleri gördüğünü iddia eden bu çalışma, kılıç ve kalkan işlevlerinin emek piyasalarında etkili olduğunu ileri sürmektedir. Hukukun kılıç ve kalkan olarak en etkili kullanımı emek piyasalarında grev hakkı ve yasaklarında gözlemlenmektedir. Hukukun bu tür kullanımları iktisadi işleyiş açısından önemli sonuçlar taşımaktadır. Ancak hukukun hangi yönde kullanılacağı keyfi değildir. Çalışmada, sınıflar arası güç dengesinin ve sermaye birikim sürecindeki gelişmelerin hukukun nasıl kullanılacağına en etkili unsurlar olduğu ileri sürülmektedir. Bu iddia, çalışmada Türkiye örneği özelinde tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisat, Hukuk, Grev, Türkiye

Alan Tanımı: Hukuk ve İktisat

EVALUATION OF RIGHT TO STRIKE AND BARRIERS IN THE FRAMEWORK OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMICS AND LAW

Abstract

It is a very misleading analysis to try to understand only by looking at the parts without considering the whole of social life. In order to get rid of this misconception, the interdisciplinary relationship should be considered. In this context, there is a strong mutual interaction between law and economics. Therefore, this interplay should be taken into account when analyzing economic issues. However, while making this analysis, instead of thinking that the law is subject to a set of universal laws at all times, it should not be ignored that it is a dynamic system that is affected by the power balances between classes and capital accumulation processes. Claiming that the law functions as a 'sword', a 'shield' and a 'fetters' in different periods, this study argues that the functions of sword and shield are effective in labor markets. The most effective use of law as a sword and shield is observed in the right and prohibitions to strike in labor markets. Such uses of law have important consequences in terms of economic functioning. However, the direction in which the law will be used is not arbitrary. In the study, it is argued that the balance of power between classes and the developments in the capital accumulation process are the most effective factors in how the law is used. This claim is discussed in the study specifically for the case of Turkey.

Keywords: Economics, Law, Strike, Turkey

JEL Codes: K12, K31, P10

1.GİRİŞ

Sosyal bilimlerin tarihsel olarak kuruluş amacı toplumsal yaşamın anlaşılması ve açıklanmasıdır. Kuruluş aşamasından günümüze kadar geçen süre içinde sosyal bilimlerin tüm alt dallarında anaakım analiz tarzı bütünü parçalara ayırarak incelemek biçiminde gerçekleşmiştir. Toplumsal hayatın bütünü göz önünde bulundurmadan yalnızca parçalara bakarak anlamaya çalışmak çok yanıltıcı bir analizdir (Wallerstein, 2011). Toplumsalı oluşturan iktisadi, siyasi, kültürel, akrabalık (Hahnel, 2004) ve hukuksal alanlar bir bütündür ve bunlar tek tek incelenemezler. Bu inceleme biçiminde ısrar etmek yalnızca eksik değil aynı zamanda hatalı sonuçlar verecektir (Wallerstein, 2011). Genel olarak bütünün tamamını aynı anda incelemek mümkün olmasa da bütünün belli parçaları arasındaki ilişkilere odaklanılabilir. Daha sonra bu parçalar ile parçalar arası ilişkiler bütünün içine yerleştirilerek ve bütün çerçevesinde ele alınarak analiz yapmak mümkündür. Bu nedenle, genel olarak ekonominin işleyişi ve özel olarak işgücü piyasası, sermaye birikimi veya teknoloji politikaları gibi konuları yalnızca iktisadi alanda incelemek yerine diğer toplumsal alanlarla ilişkileri ile birlikte değerlendirerek incelemek bizi bir illüzyondan çıkarıp gerçek olana daha da yaklaştıran bir yöntem olarak çok daha önemlidir. Örneğin sermaye birikimi sürecinde yalnızca iktisadi olana odaklanmak yerine diğer toplumsal alanlarla ilişkili olarak incelemek çok daha anlamlı olacaktır. Bu çerçeve içerisinde değerlendirildiğinde siyaset, sosyoloji ve hukukun ekonomik işleyiş ile çok yakından ilişkili olduğu çok açıktır. Diğer toplumsal alanlar da önemli olmakla birlikte, özellikle hukukun emek piyasası ve sermaye birikimi gibi iktisadi konular üzerindeki etkilerinin kapitalizm öncesi ve özellikle kapitalist dönem boyunca son derece etkili olduğu düşünülmektedir.

Hukukun siyasal ve toplumsal yapı ve süreç içerisinde üretilen, bazen rıza ve bazen de zor çoğu zaman da her ikisinin birleşiminin ilişkisel dinamiklerini içeren bir süreç olduğu ileri sürülebilir. Zorla uygulanan hukuk, çoğunlukla toplumda kabul görmeyen veya kabul gören ancak yasaklanan kuralların bireyler tarafından ihlal edilmesi durumunda devreye girer ve hukuk kuralları zor kullanılarak uygulanır. Örneğin, sendikal örgütlenmenin yasaklanması durumunda bu yasaya uymayanlar cezalandırılır. Rıza durumunda hukuk uygulaması ise, bir kişinin kendi iradesiyle bir şeyi yapması ya da yapmamasıdır. Hukukun uygulanmasında, rıza kavramı çok önemlidir ve olağan dönemlerde işlemlerin çoğu rıza ile gerçekleşir. Örneğin, bir

“iş akdi” sözleşmesi iki tarafın da rızası ile yapılır ve uygulanırken iki taraftan biri olan işçi üzerinde anlaşılan ücreti ve koşulları yeterli bulmasa bile, kendi rızasıyla sözleşmeyi imzalar. Ancak bazen rıza, kişi ve gruplara zorla dayatılabilir. Örneğin, bir grev kararı alınmasına rağmen “erteleme” kararı ile grev engellenir. İşçiler bu karara “zor” nedeniyle rıza göstermek durumundadır. Bu durumda “rıza” gerçek değildir ancak zora dayalı olduğundan istenilirse bile taraflar karara uymak zorundadır. Örneğin, grev erteleme kararı bu türden bir hukuki uygulamadır.

Grev erteleme gibi emek piyasasının işleyişi ve sermaye birikiminin sorunsuz sürdürülebilmesi amacıyla çıkarılarak, kaynak dağılımını etkileyen ve değiştiren her “hukuk kuralı” bu süreç içerisindeki aktörler arasında önemli bir çelişkiyi de tetiklemekte ve hem kapitalistler arası hem de kapitalistler ile emekçiler arasındaki çelişkiyi artırmaktadır. Kapitalistlerin kendi arasındaki ve kapitalistler ile diğer sınıflar arasındaki çelişki artışının ise hem ekonomik hem de siyasi sonuçları olması kaçınılmazdır. Hukuk yoluyla ekonomik işleyişe müdahalenin ortaya çıkardığı bu toplumsal ve ekonomik etkilerin toplum içerisinde önemli gerilimler yaratması da beklenebilir. Bir başka deyişle, ekonomik olan ve ekonomik olmayan süreçler toplumsal süreçleri birlikte belirleyerek, toplumsal yapının bugünü ve geleceğini etkileyerek, toplumsal yapıyı dönüştürücü bir güç olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda hukukun toplumsal ve ekonomik yaşamın değişiminde dönüştürücü bir rol oynadığı ileri sürülebilir. Ekonomik olan ile birlikte değerlendirildiğinde hukukun toplumsal yaşamı dönüştürücü gücü çok daha net görülmektedir.

Hukuk ve ekonomi arasında güçlü bir karşılıklı etkileşim söz konusudur. Ekonomik işleyiş ekonomi dışı alanları etkilerken ekonomi dışı alanlar da ekonomik işleyiş etkilemektedir. İktisat, anaakım ders kitaplarında kıt kaynaklar ile sınırsız insan isteklerinin karşılanması ile ilgilenen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2006). Bu dar tanımının yanı sıra, iktisat mal ve hizmetlerin üretilmesi, bunların ekonomideki bireyler arasında dağılımı ve gelirin bölüşümü olarak daha geniş biçimde de değerlendirilmektedir (Şenses, 2017). Gerek dar gerekse geniş tanım göz önünde bulundurulsun, bu süreçlerin dışında kalan alanlar “ekonomik olmayan” olarak ele alınır. Ekonomik olmayan alanları Hahnel’in (2004) sınıflamasına göre akrabalık, kültürel ve siyasi alanlar olarak ele alabiliriz. Özellikle siyasi alan ekonomi ile içiçe geçmekte ve ekonomik olan siyasi alanı siyasi olan da ekonomik alanı önemli ölçüde etkilemektedir. Siyasi alan en temelde bir toplumdaki birey ve grup davranışlarını kontrol etme, ayrıcalıklar elde etme ve bu yolla elde edilen ayrıcalıkların kaynak dağılımını etkileme süreçleri olarak değerlendirilebilir. Siyasi alanın bu süreçleri etkilemedeki en önemli aracının “hukuk sistemi” olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, iktisadi

analizin anlamlı olabilmesi için ekonomi ile “bir bütün olarak toplum” arasındaki ilişkilerin gözden kaçırılmaması ve başta hukuk olmak üzere bu ilişkilere özel bir önem verilmesi gerekir.

Sermaye birikimi kapitalizmin en temel işleyiş unsuru ve kapitalist işleyişteki istikrarın en önemli göstergesidir. Sermaye birikiminin istikrarı açısından da gönüllü veya zorla ama düzenli ve sorunsuz bir biçimde çalıştırılabilen emeğin varlığı en gerekli faktörlerden biridir. Teknik olarak üretim fonksiyonu olarak tanımlanan üretim sürecinde işçilerin çalıştırılmaması üretimin aksamasına ve kapitalist işleyişin ve sermaye birikiminin sekteye uğramasına neden olmaktadır. Bir ülkedeki sermaye birikiminin kendiliğinden işleyen piyasa kuralları çerçevesinde ekonomik alanda gerçekleştiğini ileri sürerek, hukuksal süreçlerin kapitalist işleyiş ve sermaye birikimi üzerindeki etkilerini görmezden gelen yaklaşımların anlamlı olmadığı bu çalışmanın temel savlarından biridir. Bu nedenlerden dolayı, bu çalışmanın temel amacı üretim ve sermaye birikimi sürecinde Türkiye ekonomisinde hukuksal süreçlerin oynadığı rolün grev ertelemeleri üzerinden somut olarak ortaya konmasıdır. Hukuksal süreçlerin üretim ve sermaye birikimi üzerindeki etkisinin yalnızca bir dönemde veya belli bazı dönemlerde etkili olmadığı aksine kapitalizmin en başından beri sıkça başvurulan bir uygulama olduğu değerlendirilebilir. Hukuk sistemi üzerinden birikim, günümüzde geçmişe oranla daha incelikli ve dolaylı ancak daha yoğun olarak gerçekleştirilmektedir. Bu çalışma iktisat ve hukuk arasındaki ilişkiyi bu ilişkinin sermaye birikimi sürecindeki rolünü devlet ve siyaset kavramlarını da göz önünde bulundurarak detaylı bir biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, makalede dünya ve özellikle Türkiye örnekleri ile grev ertelemeleri ve yasaklarının tarihsel süreç içerisinde, hukukun ekonominin bir parçası olan işgücü piyasasının işleyişindeki rolü açıklanmaya ve analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Makalede öncelikle, devlet, hukuk, hukuk sistemi ve hukuk devleti kavramları tartışılmakta, sonrasında ise neoliberal dönemde ekonominin işleyişi ele alınarak hukuk ve iktisadi işleyiş grev hakkı, grev engellemeleri ve yasakları bağlamında ele alınmaktadır. Grev hakkının ortaya çıkışı ve grev yasaklarının tarihsel gelişiminin öncelikle ortaya konması konunun anlaşılması için son derece önemlidir. Sonuç ve değerlendirme kısmında ise hukuk ve iktisadın karşılıklı etkileşiminin değerlendirmesi yapılmaktadır.

2.DEVLET, HUKUK VE TOPLUM

2.1.Devlet

Devlet, bir topluluk için bir araya gelen, belirli bir hukuk kuralıyla desteklenen, belirli sınırlar içinde yaşayan, karşılıklı sınırlarını koruyan ve kendi içinde özerk bir yönetim olarak tanımlanmaktadır. Devlet, teorik olarak sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda kamu yararının sağlanması için, yasalar yaratma, uygulama ve uygulama yetkisine sahiptir. Bu nedenle, devlet bir yandan hukuksal olarak oluşturulmuş öte yandan da kendi hukukunu yaratan ve uygulanması konusunda zor kullanma tekeline sahip bir kurumdur (Jessop, 2009).

Devlet hem kapitalizm öncesi hem de kapitalist işleyişte her zaman önemli bir role sahip olmuştur ve bunu yalnızca belirli bir döneme sıkıştırmak doğru değildir (Harvey, 2012). Öte yandan devletin rolü bazı dönemlerde daha önemli hale gelmektedir.

Marx ve Engels, devlet görüşlerini Engels'in aşağıdaki ifadeleriyle ortaya koymuşlardır:

Öyleyse devlet, topluma dışardan dayatılmış bir güç değildir; Hegel'in ileri sürdüğü gibi, "ahlak fikrinin gerçekliği", "akılın imgesi ve gerçekliği" de değildir. Devlet, daha çok, toplumun, gelişmesinin belirli bir aşamasındaki bir üründür; bu, toplumun, önlemekte yetersiz bulunduğu uzlaşmaz-karşıtlıklar biçiminde bölündüğünden, kendi kendisiyle çözülmez bir çelişki içine girdiğinin itirafıdır. Ama, karşıtların, karşıt iktisadi çıkarlara sahip sınıfların, kendilerini ve toplumu kısır bir savaşın içinde eritip bitirmemeleri için, görünüşte toplumun üstünde yer alan çatışmayı hafifletmesi, "düzen" sınırları içinde tutması gereken bir güç gereksinmesi kendini kabul ettirir; işte toplumdan doğan, ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç, devlettir. (Engels, 1990: 175)

Marx ve Engels, devleti egemen sınıfın yani burjuvazinin hizmetinde bir yürütme organı olarak görmekle beraber, güç dengeleri eşitlendiğinde görece özerklik kazanabileceğini de ileri sürmektedir (Marx ve Engels, 2009). Ancak, Marksist görüşe göre, Engels'in ifade ettiği gibi devlet temel olarak hakim sınıfın devletidir. Devlet sınıf karşıtlıklarını kontrol altında tutma ihtiyacından doğduğu, ama aynı zamanda sınıflar arasındaki mücadelenin en şiddetli zamanında ortaya çıktığı için normal olarak en güçlünün, ekonomik açıdan hakim sınıfın, devletidir. Bu sınıf, devlet aracılığıyla politik açıdan da hakim sınıfa dönüşür ve böylece ezilen sınıfları sömürmek ve baskı altında tutmak için yeni araçlar elde eder. Antik devlet, her şeyden öte, köleleri baskı altında tutan köle sahiplerinin devletiydi. Aynı şekilde, feodal devlet köylü serfleri ve esirleri baskı altında tutmak için soyluların aletiyken

modern temsili devlet de ücretli emeğin sermaye yoluyla sömürülmesinin aracı olmuştur. Yine de savaşılan sınıfların neredeyse eşit güce sahip olduğu olağanüstü dönemlerde, görünüşte aracı olan devlet iktidarı, bir anlığına her iki tarafa karşı da belirli bir bağımsızlık kazanır (Engels, 1990: 177).

Birikim rejimlerinin doğrudan doğruya devleti belirlediği iddiasına karşı çıkan Jessop, karmaşık toplumsal ve ekonomik ilişkilerin, devlet ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu ortaya koyma çabasıdır. Devletin yalnızca sınıf ve sermaye ilişkileri çerçevesinde ele alınmaması gerektiğini savunan Jessop kapitalist devleti koşulsal ve biçimsel olarak belirlenmiş bir toplumsal ilişki alanı olarak ele almaktadır. Ona göre devlet, sınıflar arası mücadelenin değil kuramsal olarak kurgulanmış strateji ve projelerin mücadele alanıdır. Böylece, Jessop devletin sınıf ilişkileri kadar sınıf dışı ilişkileri de içerdiğini söyleyerek devlete farklı bir yerden bakmıştır. Başka bir deyişle, devlet ve ekonomi arasındaki ilişki zorunlu ve kendiliğinden gerçekleşmek yerine mücadele yoluyla gerçekleşir. Ekonomik olan ile siyasal olan karşılıklı olarak birbirlerini etkilemekte ve devlet koşula bağlı bir ilişki biçimi olarak ortaya çıkmaktadır (Jessop, 2009; Oğuz, 2018). Hukukun yapılması ve uygulanması ile birlikte hukuksallığın da bu çerçevede değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Jessop'un bakış açısıyla devletin bir mücadele alanı olduğu ve buradaki kazanan sınıfın kendi ideolojisini meşrulaştıracağı varsayımı altında, kazanan sınıfın çıkarları hakim ideoloji aracılığı ile "kamu çıkarı" haline dönüştürülebilir. Bunun için soyut ideallerin "ortak faydaya" dönüştürülüp evrenselleştirilmesi gerekir. Reuten'e göre (2018) bu durum devletin varlık nedeni ve işleyiş biçimiyle ilgili olarak beş koşula dayanır. Bunlar, devletin (1) iktisadi aktörlerin uyumunu sağlamadaki meşruiyeti; (2) eylemlerini "genel çıkar" açısından konumlandırarak bu meşruluğu elde etmesi; (3) kendisini farazi olarak, karşıt özel ekonomik çıkarların üstünde ve dışında, dolayısıyla olağanüstü bir sosyal kurum olarak konumlandırması; (4) hakları herkese eşit olarak uygulayarak hukuk biçiminde ortaya koyması; (5) hukukun niteliği devletin tahkim ve yaptırım yoluyla hukuku sürdürmesi olarak sıralanabilir.

Gramsci'de, devleti "yöneten sınıfın sadece kendi üstünlüğünü meşrulaştırmasına ve sürekliliğini sağlamasına değil aynı zamanda yönetilenlerin aktif rızasını kazanmasına da olanak veren, pratik ve kuramsal edimler bileşkesinin tümü" olarak tanımlar (Gramsci, 1971: 244'den aktaran Jessop, 2005). Kapitalist sistemin içinde normalde kendi kendine ayakta kalamayacak olan "hakları" garanti eden hiçbir kurum yoktur. Devletin var olmasının zorunlu sebeplerinden biri de kendi kendine var olamayacak ve ayakta kalmayacak bu hakların sağlanması ve sürdürülmesi

olduğu söylenebilir. Devlet, talepleri özellikle hak şeklinde bahşederse, kapitalist bir devlet olarak tanımlanır. Kapitalist devlet, verilen bu hakların sınırlarını çizer ve onları destekler.

Devlet iktisadi aktörlerin uyumunun meşruiyetini sağlamak için kendi eylemlerini “genel çıkar” varsayımıyla konumlandırarak bu uyumu sağlayabilme kudretine sahiptir. Genel çıkara dayandırılan bu eylemler, belirli taleplerin bahşedilmiş haklar biçiminde öne sürülmesine ilişkindir. Diğer bir deyişle devlet, hakları ‘genel çıkar’ olarak kabul eder ve topluma da bu şekilde kabul ettirir. Bu hakların genel çıkar çerçevesinde öne sürülmesi verilen haklar çatıştığında özellikle güvencesiz hale gelir ve bu nedenle devletin bir hakkı diğerine göre önceliklendirmesi gerekir (Reuten, 2018). Bu nokta, devletin hukuk yoluyla emek piyasalarına veya sermaye birikimi sürecine müdahalesinde özel bir önem arz eder. Ortaya çıkan çıkar çatışmaları farazi bir tüm toplumu ilgilendirdiği varsayılan “genel çıkar” açısından ve aracılığı ile çözülür. "Genel çıkar" kavramı doğası gereği soyut olsa da fiili olarak uygulanmaktadır ve devletin eylemlerinin meşrulaştırıcı temeli olarak kullanılmakta ve kendi kendini de meşrulaştırmaktadır. Daha da ötesi, devlet yeni bir eylemle, yine genel çıkara atıfta bulunarak güçlü çıkar çevrelerince savunulan fikirleri kendi ortaya koyduğu “örtük genel çıkar” kavramını kullanarak daha da somutlaştırır.

Devletin sermaye birikim koşullarını iyileştirmesi için hem nicelik hem de nitelik olarak yeterli bir emek-kapasitesinin sağlanmasını teşvik etmesi gerekir. Niceliksel yön, devletin işçilerin çalışma gün ve saatlerini, grev hakkını, asgari ücreti, geçici işsizlik yardımlarının ve geçici çocuk yardımlarını düzenlenmesinde somutlaştırılır. Niteliksel yön, devlet tarafından finanse edilen genel eğitim ve sağlık hakkı ile somutlaşır. Devlet, özellikle asgari ücretin çelişkili karakteri karşısında, yürütmesini asgari ücret komisyonlarına veya meclislerine devretme eğilimindedir. Bu eğilim, devletin çekirdek idari yapısını çatışmadan arındırma ve tarafsız görünme çabasından kaynaklanmaktadır.

Devlet, eylemleri ve politikaları ile kaçınılmaz olarak aktörlerin büyük çoğunluğunun uyumunu sağlamak, meşruiyet aramak ve kazanmak zorundadır. Siyaseten zayıf ve bastırılmış işçi sınıfının toplumun büyük çoğunluğu oluşturduğu düşünülürse, özellikle onların rızasını ve itaatini de elde etmesi gerekir. Devletin buna benzer çabaları çeşitli sosyal güvenlik hükümlerinde somutlaştırılır ve bunların düzeyi olası çatışma derecelerine bağlıdır. Devletin meşruiyeti kapitalist sistemin varlığının olmazsa olmaz koşulu olduğundan, bu çabalar sermaye birikiminin de dolaylı bir koşuludur.

Yasama, yürütme ve yargı ayrımı toplumdaki/sınıflar arasındaki çatışmaların çözümü ve devletin meşruluğu açısından elzendir. Bu ayrım sayesinde devlet önemli ölçüde çatışmadan uzak tutulur; böylece devlet temel ekonomik hak taleplerinin yasa biçiminde ve hukuki olarak verilmesini sağlayarak ekonomik büyüme ve dolayısıyla sermaye birikimi için koşulların oluşmasını sağlar.

Kapitalist sistemin yeniden üretimi için gerekli olan ve şimdiye kadar ana hatları çizilen devlet politikalarının zaman zaman büyük iktisadi aktör gruplarının çıkarlarıyla çeliştiği gözlemlenmektedir. İlk olarak, devletin bazı vergilendirme uygulamaları, yasal tam mülkiyet hakkını kısmi olarak ihlal eder. İkincisi, vergilendirmenin somutlaştırılması, kaçınılmaz olarak devletin gelir ve servet dağılımı konusunda bir tavır almasını gerektirdiğinden, daha da çelişkilidir. Devletin bankaları kurtardığı ve böylece genel araçları belirli bir sektöre yeniden dağıttığı şiddetli bankacılık krizleri zamanlarında bu durum çok daha belirgin hale gelir. Üçüncüsü, devletin eylemleri ile sermaye birikiminin koşulları ve sosyal güvenlik desteklerinin sağlanması devletin ekonomide önemli bir paya sahip olduğunu gösterir. Devletin bu ağırlığı, iktisadi aktörler arasında gerilim yaratır, çünkü bazıları bunu endişe verici, diğerleri ise güven verici olarak algılar. Dördüncüsü, devletin iktisadi aktörlerin çıkarlarına hizmet eden eylemlerin büyük bir kısmı nesnel iktisadi aktörler ve sınıflar tarafından çıkar çatışması biçiminde deneyimlenmektedir. Sayılan bütün bu çelişkili durumlar devletin meşruiyetini tehdit etmektedir. Bununla birlikte, devletin meşrulaştırılması, kapitalist sistemin varlığı ve yeniden üretimi için mutlak bir gerekliliktir.

Uygulamadaki hukuktan sapmaların gerektirdiği düzeltmeler ve yaptırımlar ile tarafsız olma iddiasındaki devlet, çatışan hak iddialarına müdahil olur ve böylece hem genel çıkar referansını hem de olağanüstü tarafsız bir kurum olma iddiasındaki kendini aşındırır ve yıpratır. Bu sorun uygulama ve yaptırımın ayrı bir kurum olarak yargıya veya hukuka devredilmesiyle çözülmeye çalışılır ve devletin özü ile ilgili tartışmalardan kaçınılır.

Devletler yasa, kararname veya çeşitli hükümler (kanun hükmünde kararname) yoluyla hakları tanımlarlar. Kapitalizmde veya diğer sistemlerde de oyun kurucu olarak aktörlerin (birey ve firmaların) hareket etme çerçevesini tanımlayabilirler. Kapitalizmde bireyler özgürdür ancak devletin belirlediği çerçeve içerisinde hareket etmek zorundadırlar. Örneğin bireylerin özel mülkiyet hakları, üretim araçları üzerinde mülkiyet hakları, emek tarafından üretilen artık değere el koyma yoluyla işçi çalıştırma hakları, çalışanlara grev hakkı verme ve aynı zamanda bu hakkı engelleme ve erteleme gibi haklar bunlar arasında sayılabilir. Bu çalışma özellikle sonuncusu üzerine, grev engelleme ve yasaklamanın iktisadi mantığının

anlaşılmasına ve analizine odaklanmaktadır. Bunun anlaşılması için hukuksallık ve hukukun kullanımının detaylı bir analizine ihtiyaç vardır.

2.2.Hukuksallık: Kılıç, Kalkan ve Pranga olarak Hukuk

Tarihe maddi bakış açısı, insanların içinde bulunduğu toplumsal, doğal ve tarihsel koşulların etkilerini ve bunların gelişimini göz önünde bulunduran bir yaklaşımdır. Başka bir deyişle, bu yaklaşım toplumsal çevrenin ve yaşam koşullarının geçmiş ve bugünü birlikte ele alarak bunlar arasındaki bağlantıları ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu yaklaşım, toplumsal çevrenin ve yaşam koşullarının geçmişteki yapısının bugüne etkilerini ve bu etkilerin ortaya çıkma biçimlerini analiz etmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede, maddeci tarih anlayışı toplumsal yaşamı önemli ölçüde üretim araçları ve bu araçların geliştirilebilmesi ile sürdürülebilir bir süreç olarak değerlendirmektedir. Bu süreç tarih boyunca süreklilik göstermek zorundadır ve "doğal" ve "toplumsal" olmak üzere ikili bir yapı üzerine oturmaktadır. Doğal olan, insanlar ve doğa arasında belirli bir organik ilişkiyle gerçekleşir ve bu ilişki içindeki toplumsallaşmış insanların iş birliğini gerektirir. Gerçekten de yaşam standardının en azından geçimlik düzeyde üretimi, doğanın emek kullanımı ile dönüşümünü içermektedir. Bu çalışma, insanın "tür" olarak kendini yeniden üretiminin "toplumsal" analizine odaklanmaktadır. Toplumsal olan insan, hayati faaliyetlerini isteklerinin ve bilincinin bir amacı haline getirdiği ve bunları daha da iyileştirmeye çalıştığı için hayvandan ayırt edilebilir. İnsanın yaşamsal faaliyetleri bu nedenle bilinçli bir faaliyettir. İnsanlar hayati faaliyetlerini etkileyebilir, yorumlayabilir, doğal ve toplumsal biçimini değiştirebilirler. İnsan ve doğa arasındaki ilişki, insanlar arasındaki üretken ilişkilerle, "üretim güçlerinin" bir dizi kesin toplumsal ilişkiye karşılık gelen her bir gelişme aşamasıyla birlikte sembolik olarak gelişir. Bu toplumsal ilişkiler zorunlu olarak, ekonomik ve politik güçlerle düzenlenmiştir. Aynı zamanda, belli bir gelişme aşamasında, insan ilişkilerinin toplumsal olarak düzenlenmesi, özellikle kendiliğinden ortaya çıkan somutlaşmış ilişkiler yasal olarak belirlenerek hukuksal ilişkilere dönüştürülür (Mehring, 2008).

Liberalizm, hukukun nötr ve hukuk dışı alanlara karşı da tarafsız olduğunu ileri sürmektedir. Hukukun tüm bireysel çıkarlardan uzak ve toplumsal faydaya hizmet etmesi gerektiği de İleri sürülmektedir ancak yaşananlar durumun tam aksini göstermektedir (Cao, 1997). Hukuksallık, özellikle liberal yaklaşıma göre, bir ülkede vatandaşların yasalar tarafından korunması anlamına gelir (Yaylalı, 2018). Bu tanıma dayanarak, kişilerin haklarının ve özgürlüklerinin korunmasını ve hukuki usüllere uyulmasını sağlar. Hukuksallık, genel olarak yasaların önünde herkesin eşit statüye sahip olmasını ve tüm vatandaşların aynı hak ve özgürlüklere

sahip olmalarını sağlayan bir sistemdir. Bu dar ve genel anlamda değerlendirmenin yanı sıra hukuksallık, ekonomik işleyiş ile birlikte ele alınarak daha geniş anlamda da değerlendirilebilir. Hukuksallığın bu şekilde değerlendirilmesi hem hukukun hem de ekonomik işleyişin daha iyi anlaşılmasını böylece kapitalizmin de daha doğru anlaşılmasını beraberinde getirir.

Geniş anlamda ele alınan hukuksallık kavramı, iktisadi üretim ve toplumsal yeniden üretime göre daha geniş süreçler çerçevesinde hukuk sisteminin anlaşılmaya çalışıldığı bir pencere olarak düşünülmelidir. Bununla birlikte, bu yaklaşım aynı zamanda toplumsal ilişkilerin yasal arabuluculuğu ile ekonomik üretim süreçlerinin geliştirilmesinde ve dolayısıyla insanlık tarihinin ve sermaye birikim sürecinin açıklamasında, hukukun rolünün tartışılabilirdiği bir tartışma çerçevesi de sunar.

Marx, Amerika kıtasından altın ve gümüşün getirilmesini ve Afrika'nın hem doğal kaynaklarının kullanılması hem de insanların köleleştirilmesini kapitalist üretim sisteminin başlangıcının önemli unsurları olarak görmektedir. Bu kıtalardan Avrupa'ya getirilen hazinelerin sermayeye dönüşmesini de ilkel birikimin kaynaklarından saymaktadır (Marx, 1979). İkel birikim süreci aynı zamanda “sömürgecilik kanunları” ile hukuksallık çerçevesinde gerçekleşiyordu. Sömürgelerde el konulan topraklar ve doğal kaynaklar emperyalist devletlerin yarattığı hukuki çerçevede mülk ediniliyordu (Jones, 2019). Sonuç olarak hem az gelişmişlik ve hukuk hem de gelişme ve hukuk arasında güçlü bir bağ kurulabilmek mümkündür. Bu analiz çerçevesinde, hukuk ve hukuksallık kapitalizmin en başından beri rasyonel ve bilinçli bir tasarım ile ekonomik işleyişin merkezinde yer almaktadır.

Hukuk sisteminin toplumsal dönüşüm süreçlerindeki fonksiyonunun ne olduğu sorusu bu nedenle, aynı zamanda hukukun kapitalist sistemde, sermaye ve emek arasındaki siyasi mücadeleyi hangi çerçevede ele alacağı ve buna nasıl aracılık edeceği sorusudur. Bu soruları cevaplamaya çalışırken, üç kavram kullanılmaktadır: kılıç, kalkan ve pranga. Kavramların her biri, farklı bir perspektiften, yasaların kurumlar ve üretim ilişkileri üzerindeki rolünü ve ücretli emek ilişkisinin yasal açıklamasını farklı bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, bu kavramlar tarafından temsil edilen fonksiyonlar ne tam olarak açıkça tanımlanmakta ne de karşılıklı olarak birbirlerini dışlamaktadırlar. Bir bakıma, kavramlar birbirlerine sıkı sıkıya bağlı ve aynı zamanda aralarında geçişlilik söz konusudur (Clunie, 2015). Her üç kavram daima hukuk sisteminin çalışmasında gözlemlenir, ancak farklı sosyal ve tarihsel koşullarda biri veya diğeri öne çıkar ve sistemin o anki isteği doğrultusunda baskın olma eğilimindedir. Sonuç olarak, bu üç kavramın analizi ve birbirleri ile ilişkileri doğrusal bir şekilde ele alınmamalıdır.

2.3.Kılıç olarak Hukuk

Kapitalist üretim tarzı, doğal veya tarih-dışı değil; ekonomik ve sosyal dönüşümün etkileşimi ile çalkantılı süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sermaye, bir yanda üretim araçlarının sahipleri ve diğer yanda geçim araçlarına erişim karşılığında emek gücünü satmaya istekli emekçiler arasında sosyal bir ilişki olarak bulunur. Bu anlamda sermayenin sosyal bir ilişkiyi ifade ettiği söylenebilir. Kapitalizmle birlikte ortaya çıkan her iki temel aktör de köylü ve küçük toprak sahibi çiftçi, usta ve kalfaların yok olmasıyla ortaya çıkan emek fazlasından kaynaklanmıştır. Günümüzde, emekçilerin durumu bir ölçüde düzelmiş olmakla beraber aynı mantık hala işlemeye devam etmektedir.

Dünya çapında milyonlarca serbest ve adil bir emtia borsası üzerine inşa edilmiş kapitalist piyasaların rasyonel simetrik yapısının altını kazınca ortaya şiddet ve acımasız biçimde gerçekleşen “el koyma” faaliyetleri çıkmaktadır. Sermayenin tarih öncesi, çoğunluğu yoksullardan oluşan insan kitlelerinin üretim araçlarından zorla koparılması, meraların temizlenmesi ve ortak toprakların çitlenmesi ve büyük boyutlardaki tarım nüfusunun açlık tehdidiyle kendilerini bekleyen tarım, ticari ve sanayi kapitalistlerinin insafına bırakan kanlı bir hikâyedir. Zor, “yeni bir taneye hamile olan her eski toplumun ebesi ise ” (Marx, 2011), zorlama, çeşitli kurumsal çerçevelerle ifade edilen ve zamanın ruhuna uygun yeni ideolojik kumaşlara takılan farklı tarihsel dönemlerdir. Feodalizmden kapitalist üretim tarzına geçiş, toplumun konsantre ve organize kuvveti olarak devletin faaliyetleri ile gerçekleştirildi. Hukuk ise, devletin ortak dili olarak tarihin dişlilerini yağlıyordu (Clunie, 2015).

Devlet, kapitalizmle birlikte ortaya çıkan burjuvazinin hizmetine önemli ölçüde girdiğinden beri, sermaye birikimi için yeterli stokların mevcudiyeti de dahil olmak üzere, sermayenin birikimi için gerekli olan toplumsal koşulların kurumlarını ve devamının sağlamak için yeterli miktarda “özgür ve hakları olmayan” proleter sağlamak da dahil olmak üzere yasal araçlar kullanılmıştır. Proleter, özgürlüğü çift anlamda deneyimler: istediği bir efendiye veya kapitaliste emek-gücünü satarak bağlanma özgürlüğü ve herhangi bir üretim aracına sahip olmadığından işçiliğinin ve kendi üretiminin koşulları üzerinde herhangi bir kontrole sahip olmamak (Marx, 2011). Tüm üretim araçlarından mahrum kalan serf ve köylülerin hayatta kalabilmek için emek güçlerini satmaktan başka çareleri kalmamıştır. Ücrete dayalı emek piyasaları ilk defa sanayi devriminin gerçekleştiği İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Böylece emekçiler parasal ücret kazanmak ve hayatlarını böyle idame ettirmek zorunda kalmışlardır. Bu gelişme işgücü piyasalarındaki geleneksel ve teamüllere dayalı uygulamaların ortadan kalkmasını ve yeni tip yasaların uygulanmasını gerektirmiştir.

İngiltere’de 1550-1850 yılları arasında mülkiyet hakları ve ücretli emek konusunda çok sayıda yasa çıkarılmış ve bir hukuksal altyapı oluşturulmuştur. Bu süreçte ilk yapılan yasalar toprakların çitlenmesi ile ilgili olanlardır. Toprakların çitlenmesi köylüler üzerinde son derece olumsuz etkiler yaratmış ve köylülerin kırlardan göçerek kentsel proletaryayı oluşturmasında en önemli faktör olmuştur. 1723 yılında çıkarılan bir yasa ile ormanda geyik avlama, kozalak toplanması ve ağaç kesilmesi yasaklanmış ve bu yasağa uymayanlar ölüm cezası ile cezalandırılmıştır. 1823’te çıkarılan “Efendi ve Hizmetçi Kanunu” işveren ve işçilerin hak ve yükümlülükleri konusunda önemli asimetri içeren bir yasadır. Örneğin işveren sözleşmeyi ihlal ettiğinde bu “küçük kusur” sayılırken işçinin ihlali 3 ay hapis cezası ve ceza boyunca ağır işçilik ile cezalandırılıyordu. Bu yasa çıkarıldıktan sonra yılda yaklaşık 10 binden fazla cezalandırma olduğu anlaşılmaktadır (Clunie, 2015). Bu konuda Adam Smith’in yıllar önce yazmış olduğu öngörü yerindedir. Smith’e göre (2008) ne zaman işgücü piyasası ile ilgili bir yasa yapılırsa yasanın yapıcıları veya danışmanları daima işverenlerdir.

Bu örnekler de gösteriyor ki İngiltere’de emek piyasaları yasalarla düzenlenmiş ve hukuk üzerinden birikimin gerçekleşmesi kapitalizmin ilk dönemlerinden itibaren uygulanmıştır. Bu yasalar parasal ücrete bağımlılığı zorunlu hale getirerek ve artırarak, hem el koyma hem de birikimin sorunsuz gelişimini desteklemiştir. Kapitalist projenin merkezinde devlet gücünün, hukuk üzerinden birikimin yapılan yasalarla meşrulaştırılması için kullanılması yatmaktadır. Hukukun bu türden bir toplumsal dönüşüm için kullanılması hukukun “kılıç” olarak kullanılması olarak anlaşılmalıdır (Marx, 2011; Clunie, 2015).

Hukukun “kılıç” olarak kullanılması süreci yalnızca tarihte kalmış ve ilkel birikime özgüymüş gibi anlaşılması yerine tarih boyunca tekrar eden bir döngü olarak düşünülmelidir. Günümüzde de bu yöntem yoğun bir biçimde özellikle gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere dünyanın her yerinde kullanılmaktadır. Hukuk yoluyla ve hukuk üzerinden birikim kapitalizmin vazgeçilmezidir. Kitleleri ani ve zorla geçimlik araçlardan mahrum ederek bunlara “el koyma”, korumasız ve hakları olmayan proleterler olarak emek piyasalarına girmeye zorlama, insanlık tarihine ateş ve kanla yazılmıştır. Bu "ilkel birikim" süreci, farklı ülkelerde farklı yöntem ve kronolojileri takip ederken; ortak olan şey, yasaların tarımsal nüfusun topraktan koparılmasında kilit bir mekanizma olarak faaliyet göstermesidir (Clunie, 2015).

Bu tür el koyma eylemleri, her piyasa işlemi için temel bir çerçeve sağlayarak ekonomik ilişkiler içinde gömülü veya örtük olarak gerçekleşir. Modern işçinin üretim araçları üzerinde kontrol eksikliği ve bağımsız geçim araçlarına erişiminin olmaması, onu emeğini kapitaliste satmaya zorlayan şeydir. Bu bağlamda, yasalar,

ilkel birikimin "ilk günah" tarafından oluşturulan emtia değişiminin idealleştirilmiş eşitliğinin arkasındaki asimetrik güç ilişkilerini örtmek için çalışır. Bu nedenle hukuk sistemi ve yasalar, doğal olarak sömürücü olan ekonomik etkileşimleri meşrulaştırma ve ideolojik olarak rasyonelleştirici olarak görülebilir (Clunie, 2015).

2.4.Kalkan olarak Hukuk

Hukuk, bir toplumda yasaların yapılması, uygulanması ve ihlallerin cezalandırılması ile ilgilidir. Hukuk ve ekonomi arasındaki ilişki, hukukun ekonomik faaliyetleri düzenleyen ve koruyan bir sistem olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, hukuk sistemi, işletmeler arasında rekabeti koruyan yasaları, ticaret yasalarını, ticaret hukuku ve özel hukuk kurallarını içermektedir. Ayrıca, hukuk sistemi, özellikle vergi hukuku, ödemeler ve mali yükümlülükler gibi ekonomik konuları da düzenlemektedir. Bu nedenle, ekonomik faaliyetlerin etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi için hukuk sisteminin işlevsel olması gerekir.

Hukuk bir yandan da emekçilerden artı değer elde edilmesi ve bu artı değer sermaye birikim sürecinde kullanılması için kurumlar ve bu kurumların toplumsal olarak yeniden üretimiyle ilgilidir. Hukuk sistemi işgücü başta olmak üzere tüm piyasaların kurucusudur; özel mülkiyet sistemine zorlayıcı bir temel sağlar ve toplumsal servetin kapitalist bir sistem altında dağılımını temelini oluşturan çok sayıda emtia değişimini serbest bir şekilde işlemlerini garanti altına almaya çalışır. Bununla birlikte, hukuk sistemi, burjuvazinin doğrudan kontrolünden bir ölçüde bağımsızdır. Ayrıca, ideolojik fonksiyonunu etkili bir şekilde yerine getirmek ve işlevsel ve kavramsal olarak tutarlı görünmesini sağlamak için en azından görünürde bu bağımsızlığı iddia etmek zorundadır.

Hukuk eğitimi hem teorisyenlerine hem de uygulayıcılarına bu karmaşık disiplinin temel değerlerine ideolojik bir bağlılık ve hukuki düşüncenin varsayımlarına uymak konusunda yoğun bir telkinde bulunur. Yasal düşüncenin varsayımlarına uyma iddiası hukukun ekonomik üretim, politikalar ve toplumsal yeniden üretim süreçleri içindeki rolünün tam olarak anlaşılmasına neden olur. Hukuk sisteminin oyuncularını, kendilerini sermayenin doğrudan çıkarlarına göre davranıyor olarak algılamazlar, ancak yasal sistemin mantığının devam ettirilmesi ve hukukun temel ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilen eylemleri, hukuksallık ve kapitalist ekonomi arasındaki yapısal ara bağlantı nedeniyle tam olarak bu etkiye sahip olabilmektedir (Clunie, 2015).

Siyasi güç üzerine hukuk sisteminin getirdiği kimi kısıtlayıcı koşullar, sınıf çatışması için belirli yasal güvencelere yaratarak emekçilerin nefes almasını da

sağlayabilir. İşçi sınıfı ve diğer siyasi aktörler, yasaların en azından görünürde resmi eşitliği sağlama rolü ile temel ekonomik yapının ortaya çıkardığı maddi eşitsizlik arasındaki çelişkiyi kullanarak anlamlı kazanımlar elde edebilirler. Bu durum, hukukun kalkan olarak işlev görmesi anlamına gelir (Clunie, 2015).

Hukukun kılıç ve kalkan olarak belirtilen iki fonksiyonunun bir arada durmalarını sağlayan simbiyotik bir ilişkisi söz konudur. Hukukun kalkan rolü görmesi güç ve rıza ilişkisinin meşruiyetini sağlayan en önemli unsur olarak öne çıkmaktadır. Hukukun aktörler üzerindeki kısıtlayıcı ve etkinleştirici fonksiyonlarının paradoksal birlikteliği; emeğin, sermayenin sömürsünün en insanlık dışı etkilerine karşı hukuk içerisinde mücadele etmesine ve korunmasına da olanak sağlayabilir.

Emekçilerin faydalanabileceği bu tür destekler hem ideolojik hem de yapısal düzeylerde ortaya çıkar. İdeolojik düzeydeki destek aynı zamanda hukuk sisteminin tarafsızlığını ve meşruiyet algısını desteklemiş olur. Yapısal destek ise sömürü koşullarını düzenleyerek sağlıklı ve nitelikli bir nüfus yapısının oluşmasına katkıda bulunur. Bu bağlamda, uygarlık ahlakı kavramı çerçevesinde burjuva reformist hareketleriyle, çıkarları ortaklaşan işgücü hareketleri, sermayenin birikim nedeniyle kendini zorlanmasıyla mevcut üretkenlik seviyelerinin altına inme tehlikesini de bertaraf edebilir. Böylece, sınıf mücadelesi yoluyla kazanılan imtiyazların kalıcılaştırılması, devlet aygıtının bencil bireysel sermayelerin toplam sosyal sermaye lehine aracılık etmek için kullanılabilmesinin yolu da açılabilir.

2.5.Pranga olarak Hukuk

Hukukun sosyal dönüşüm süreçlerine göre rolünün önemini anlamaya yardımcı olabilecek üçüncü kavram “pranga”dır. Bu bağlamda, analiz kapitalist üretim tarzına uygun sosyal düzenlemelerde olduğu gibi diğer üretim tarzlarında da geçerli ve katılmış yasal biçimlerin tarihsel koşullarının anlaşılmasına dayanır. Özellikle yasal sosyal düzenleme şeklinin köleci, feodal veya kapitalist üretim tarzına ilişkin tarihsel durumunun anlaşılması ve aşılma süreci açısından önem taşır. Yasal biçimin kapitalist toplumu karakterize eden ve bunlara karşılık gelen üretimin sosyal ilişkileri ile iç içe geçmiş hukuk sisteminin nihayetinde daha gelişmiş bir ekonomik biçime geçişteki ilişkilerle birlikte terk edilmesi gerekir (Clunie, 2015). Ancak mevcut hukuksal düzen bir pranga olarak kapitalist hukuksal ilişkilerin zaman içinde devamı için mücadele içine girer.

Hukuk sistemi kapitalist üretim ilişkilerini desteklediği ve yeniden üretimine katkı sağladığından, üretim güçlerinin daha da geliştirilmesi ve insanlığın çıkarları konusunda daha üst bir seviyeyi gösterebilecek yeniliklere karşı bir üst sınır çizerek değişimlere karşı durur. Bu bağlamda, hukuk sisteminin kapitalist üretim tarzına

geçişte yıkılmış feodal toplumun fikir ve kurumlarına benzer bir kader yaşadığı anlaşılmaktadır (Clunie, 2015). Bir diğer ifade ile feodal hukuk sistemi uzun bir süre boyunca kapitalist sisteme direnerek pranga rolü oynadığı gibi aynı durum kapitalist sistemin aşılma sürecinde de yaşanabilir.

Hukukun, kılıç, kalkan ve pranga olarak ifade edilen bu üç fonksiyonunun işlevsel bir araç seti olmasının yanı sıra, bu kavramların hukuki sistemin bütüncül çalışmasını anlamak için üç perspektif olarak görülmesi mümkündür. Kılıç olarak hukuk, sermaye birikimi için gerekli olan toplumsal koşulların inşasını ve yeniden üretilmesini sağlar. Kalkan olarak hukuk, kapitalist sistemdeki işgücü ve ezilen grupların sömürülmesinin en kötü etkilerine karşı mücadelelerini birleştirerek, hukuk sisteminin tarafsızlık ilkelerine sığınarak kapitalist sistemin yarattığı eşitsizliklere karşı mücadele edilmesini sağlar. Hukuki düzenle ile elde edilen siyasi kazanımların, işçi sınıfının sağlık ve yaşam standartlarını büyük ölçüde iyileştirme potansiyeline sahip olması gerçekten de önemli bir başarı olarak kabul edilmelidir.

Hukukun ekonomik işleyiş içerisinde pranga işlevinden daha çok kılıç ve kalkan olarak kullanılmasının analizi bu çalışmanın temel amaçlarından biridir. Ancak, sermaye birikimi ve grev yasakları çerçevesinde daha çok hukukun “kılıç” olarak kullanımı ele alınmaktadır.

2.6. Neoliberal Kapitalizmde Devlet ve Hukuk

Neoliberalizmin öncelikle, kapitalist birikim sürecinin diğer evrelerinde olduğu gibi, bir politik ve ekonomik pratikler yaklaşımı olduğunu düşünülmesi gerekir. Bu yaklaşıma göre toplumsal refahı ve sermaye birikimini artırmanın en iyi yolu güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasa ve serbest ticaretin temel alındığı bir kurumsal çerçeve içinde bireysel girişim, beceri ve özgürlüklerini serbest bırakmak olduğu iddia edilir. Böylece, devletin rolü, bu pratiklere uygun bir kurumsal çerçeve yaratıp, sonra o çerçeveyi yeniden kurmak ve savunmak olarak belirlenmiştir (Harvey, 2015). Bu bağlamda ele alındığında, neoliberalizmin ekonominin toplumsala ve siyasete üstünlüğü ve piyasanın toplum karşısındaki zaferi olarak değerlendirilebilir. Ancak daha da ötesi, birikim rejimi çerçevesinde refah ve toplumsal yeniden üretimin neoliberal dönemde daha önceki refah devleti döneminden çok daha farklı bir biçimde gerçekleşmesidir. Neoliberal politikalar sermayenin kesin bir zaferini ortaya koymuş daha ötesi başka bir alternatifin olmadığı da ilan edilmiştir.

Neoliberalizm süreci pek çok yıkım ve yenilik yaratan değişimi beraberinde getirdi. Yıkımlar sadece önceki kurumsal çerçeveler, hukuksal yapılar, iktidarlar ve refah devleti biçimleri değil; üretimdeki iş bölümleri, toplumsal ilişkiler, refah hizmetleri,

yaşam biçimleri, düşünce şekilleri, toprağa bağlılıklar ve en derin alışkanlıklarda da gerçekleşti. Piyasada gerçekleşen işlemlerin kapsamı ve sıklığının en yüksek düzeye taşınmasıyla toplumsal faydanın da en yüksek düzeye çıkarılacağı ileri sürüldü ve siyasi ve kültürel alanlar da dahil olmak üzere bütün insan eylemleri piyasaya alanına taşındı.

Yaşamın her alanının piyasalaşması sonucunda yoksul insanlara yönelik yerleşim yerlerindeki halk sağlığı merkezleri gibi her türden sağlık kurumu lağvedildi. Emek piyasası düzenleyici ve kurumsal kısıtlamalardan örneğin sendika hakkından önemli ölçüde arındırıldı. Diğer emekçi kurum ve kuruluşları da etkisizleştirildi. Bütün bu değişimler sonucunda ekonominin canlandırılması için yeni bir strateji ve taktik gerekiyordu. Öncelikle, Latin Amerika'nın ekonomik kalkınma girişimlerinde başı çeken ithal ikameci politikalar, özellikle de hiçbir zaman pek iyi işlemedikleri Şili'de, 1970'lerin ortasında gözden düşürülerek tüm kıta ülkelerinde bir "deney" uygulanmaya başlandı. Chicago Üniversitesi'nde ders veren ünlü liberal iktisatçı Friedman ve neoliberal teorilerine bağlılıklarından dolayı "Chicago'lu çocuklar" olarak bilinen bir grup iktisatçı, Şili ekonomisinin yeniden inşasına yardım etmeye çağrıldılar. Şili'de görev alan liberal iktisatçıların ilk önerileri IMF'yle borç pazarlığı ve işbirliği yapmaktı. Bu öneriler Şili'nin darbeci yöneticileri tarafından kabul edildi ve IMF'yle birlikte çalışarak ekonomiyi onların programlarına göre yeniden yapılandırdılar. Devletin ekonomideki rolünü küçülttüler, kamu varlıklarının tamamını özelleştirdiler, doğal kaynakları denetimsiz bir şekilde özel sektörün sömürüsüne sundular, sosyal güvenliği birkaç istisna dışında tamamen özelleştirdiler, yabancıların doğrudan yatırım yapmasını ve serbest ticareti kolaylaştırdılar. Yabancı şirketlerin karlarının tamamını kendi ülkelerine transfer etme hakları garanti altına alındı. İkinci Dünya Savaşından beri uygulanan ithal ikamesi yerine, ihracata dayalı büyüme stratejisine geçildi. Devlete yalnızca bakır sektörü bırakıldı çünkü bakırdan elde edilen gelirler doğrudan hazine gelirini oluşturuyordu ve bu gelir olmaksızın devlet bütçesinin ayakta kalması mümkün değildi (Harvey, 2015).

Bütün bu uygulamalar ve dış yardımlarla birlikte ve yüksek getirili yabancı yatırımlarla Şili'de sermaye birikimi bir süreliğine olumlu seyretti. Ancak, Şili ekonomisinde yaşanan ani canlanma kısa ömürlü oldu. 1982 Latin Amerika borç kriziyle birlikte büyüme oranları da düştü. Sonuç olarak takip eden yıllarda neoliberal politikaların daha az ideoloji güdümlü, çok daha pragmatik şekilde uygulanması oldu. 1980'lerin başında İngiltere ve ABD'nin öncülük ettiği neoliberal politikalar önce çevre ülkelerde uygulandıktan sonra gelişmiş ülkelerde de uygulamaya kondu. Bu politikaların tüm dünyada büyük bir hızla yayılmasının

arkasında ABD'nin gücünü yoğun bir şekilde kullanması yatmaktadır. Ancak, bu yayılmayı yalnızca ABD'nin gücüne atfetmek yanıltıcı olabilir. Bu politikalar daha karmaşık bir sürecin eseri olarak tüm dünyaya yayılmıştır (Harvey, 2015; Akgemci, 2015).

Ancak, bütün bunlar yaşanırken kamu-özel ayrımının güçlü bir eleştirisi de yapılmaya devam edildi ve sınırsız serbest piyasa söyleminin karşısında toplumun korunması için demokratik yollardan ortaya konabilecek bir sınırın mutlaka olması gerektiği söylemi de yaygınlaşmıştır. Bu sınır sermaye birikimi açısından değerlendirildi ve kapitalist üretim ve toplumun yeniden üretimi açısından bir denge kurulmaya çalışıldı. Temel amaç sermaye birikimin herhangi bir kesintiye uğramamasıydı. Bu dengeleme çabası devletin yasal yollarla toplumsal yeniden üretim ve artık değer üretimi arasında bir denge kurmaya çalışmasına neden oldu. Siyasetin bu şekilde yeniden tanımlanması siyasi güç ve iktisadi güçler arasında yeni bir dengenin kurulmasını gerektirdi. Bu gelişme, devletin hukuk sistemi aracılığıyla, sosyal ilişkilerin, özellikle de sermaye ve emek arasındaki temel çatışmalara kurumsal aracılık ederken tarihsel olarak sosyal dönüşümü yönlendirdiğini en azından kısmi olarak açıklamaktadır.

Daha ilkel birikim sürecinde bile küresel emtia piyasalarında rekabet gücü elde edebilmek uğruna işgücü piyasalarında emeğin metalaştırılması için hukuk devleti altında yasal zorlamaların yoğun biçimde kullanıldığı bilinmektedir. Hukuk devletinin bu fonksiyonu farklı ekonomik ve sınıf ilişkileri çerçevesinde kapitalist sistem içerisinde işgücü ve diğer bastırılmış sınıfların örtük bir biçimde yasalar yoluyla bastırılması, sermayenin kazandığı siyasi zaferin gözlerden uzak kalmasını sağlamış veya perdelemiştir. Uygulanan politikalar işgücü açısından değerlendirildiğinde, politikaların sağlıklı ve yeterince nitelikli bir çalışma nüfusunun sürdürülebilir artışını güvence altına alarak birikimi dengeleyebilir olduğu görülmektedir. Bu noktada devletin topluma karşı sorumluluklarının uzun vadeli birikimi garanti altına alma kaygısından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Hukukun sermaye-emek ilişkisine aracılık edilmesindeki rolünün değerlendirildiği bu perspektifte, yasal biçimlerin ekonomik süreçler ile yapısal ara bağlantıları ilgili toplumun tarihsel gelişimine bağlıdır. Hukuki ilişkilerin, toplumsal aktörlerin ilişkilerinin kurumsallaşmış şekli olduğu düşünüldüğünde, toplumsal ilişkilerin üretim süreçlerine engel olmasının bir parçası olduğu da ileri sürülebilir. Bir başka deyişle, hukuk, sosyal düzenleme şekli genel olarak, daha gelişmiş ekonomik ve politik örgütlenme biçimlerine geçişte kullanılabilirlik sağlar.

Neoliberal politikalar, ulusal düzeyde işçilerin pazarlık gücünün azaltılarak emeğin değersizleştirilmesi, örgütlü emeğin disipline edilmesi ve sosyal demokrat partilerle

işbirliği yoluyla siyasi müdahaleler ve yasal stratejileri izlemiştir. Bu bir ölçüde sendikalarla çatışma veya işbirliği içinde gerçekleştirildiği yasalar çerçevesinde grevlerin organize edilmesi veya engellenmesi ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sendika bürokratları ile ilişkiler de bu süreç içerisinde önemli rol oynamıştır. Ancak bu politikaların hayata geçirilmesi, her ne kadar genel bir çerçeve içinde olsa da her bir ülkenin ulusal farklılıkları kapsamında değişik hukuki ve yasal çerçevede gerçekleştirilmiştir.

Neoliberal politikaların farklı ulus devletlerde farklı uygulamaları söz konusu olmuştur ancak neoliberal politikalar genel olarak çeşitli ülkelerde az veya çok aşağıdaki politika önlemlerinin farklı bir bileşimi şeklinde uygulanmıştır. İlk olarak, vergi yükü genellikle kurumlar vergisi, sermaye kazancı vergisi ve yüksek gelir grupları vergisi oranlarının düşürülmesi, muhasebe standartlarının gevşemesi ve kıyı ötesi vergi cennetlerine izin verilmesi yoluyla sermayeden emeğe doğru kaydırıldı. Ayrıca gelir yerine tüketimden vergi alınması genel bir kural haline geldi. İkincisi, “refah devleti” yaklaşımından “çalışma” yaklaşımına geçiştir. Bu kapsamda refah devleti uygulamalarının önemli bir kısmı ortadan kaldırılmıştır. Üçüncüsü, genel olarak, özel sektörün teşvik edilmesiyle birlikte, sağlık hizmetleri ve eğitim de dahil olmak üzere kamu hizmetlerinin özel sektöre devredilmesidir. Dördüncüsü, yaygın olarak taşıma ve ulaştırmanın özelleştirilmesi, kamu konut stokunun satışı ve kira kontrollerinin kaldırılmasıdır. Beşinci olarak, merkezi bankacılık fonksiyonlarının özelleştirilmesiyle kamu harcama denetçilerinin özelleştirilmesi ve etkisizleştirilmesiyle para ve maliye politikasının sermaye hizmetine sunulmasıyla yapılmıştır. Son olarak, genellikle sermaye kontrollerinin kaldırılması, ticari ve yatırım bankacılığı arasındaki düzenleyici ayrımın ortadan kaldırılması ve tüketici kredilerinin düzenlenmesinin serbest bırakılması gerçekleştirilmiştir.

Yukarıdaki önlemlerin her birinin, sermaye ve emek arasındaki güç dengesini değiştirerek kar oranlarını artırdığı gözlemlenmiştir. Ek olarak, neoliberal mutabakatın ortaya çıkmasının, kapitalist sınıfın başlıca fraksiyonu olan finans sermayesinin politik gücü ele geçirmesine neden olduğu söylenebilir. Ayrıca, bu politika önlemlerinden bazıları, uygulama biçimlerinden dolayı finansal karlılık ve üretken birikim arasında derin çelişkiler içeriyordu. Bu tür uygulama biçimleri, bu nedenle, ilgili devletin uluslararası parasal ve finansal sisteme entegrasyon şekline bağlı olarak finans sermayesinin gücü derecesinde en ağır biçimde ve daha rahat uygulanmış ve bu çelişkilerin daha keskin biçimde yaşanmasına neden olmuştur.

Hukukun ‘kılıç’ ve ‘kalkan’ olarak kullanımı tarihsel olarak belirli bir döngüsellığı içerir. Bu bağlamda, ilk olarak öne çıkan unsur sınıflar arası güç dengesidir ve bu

denge hukukun ne yönde kullanılacağını belirleyen en önemli unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Hukukun kullanımındaki bir diğer unsur ise sermaye birikim sürecinde sorunlarla karşılaşılıp karşılaşılmadığıdır. Öte yandan hukukun herhangi bir dönem de yalnızca kılıç veya kalkan özelliği ile değil ikisinin bir birleşimi olarak düşünülmesi gerektiği açıktır. Ancak bir dönem kılıç niteliği öne çıkarken bir başka dönem kalkan olarak kullanımı yaygındır. Neoliberal öncesi dönemde kalkan olarak hukukun daha çok görülür olduğu ancak neoliberal dönemde bu süreç tersine dönerek tüm dünya ve Türkiye’de kılıç olarak kullanım dışında uygulama alanları son derece sınırlı kalmıştır. Bunun yoğun ve açık biçimde görüldüğü alanlardan biri de grev yasağı haline dönüşen grev engellemeleridir.

3.TÜRKİYE’DE GREVLER

3.1.Grev Hakkı, Grev Engellemeleri ve Yasakları

Sendika, toplu iş sözleşmesi ve grev hakkı Anayasa’da sosyal haklar grubu içerisinde yer almakta ve bu haklar uzun zamandan beri anayasal düzeyde koruma altına alınmaktadır. Grev eğer bir hak olarak belirlenmiş ise bunun kullanımına siyasi erkin (hükümetin) veya devletin bu hakka müdahale etmeme yükümlülüğü vardır. Grev özgürlüğünde ise grev istenildiği zaman istediği şekilde kullanılırken başkalarının hükümetin/devletin buna müdahale etme yetkisi bulunmaktadır. Tuncay ve Kutsal'a göre grev her ne kadar toplu pazarlık süresince işçilerin elindeki en etkili silah olsa da sürecin bütün aşamaları kullanılmadan ve başarısızlıkla sonuçlanmadan uygulanamayan son çare olsa da ölçülülük kuralı çerçevesinde uygulanmalıdır ve sadece tarafları değil tüm toplumu ilgilendirdiği için de sınırsız bir hak olarak görülmemelidir (Tuncay ve Kutsal, 2012).

Grev hakkı Türkiye’de Anayasa'nın Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlığı altındaki 54. Maddesinde bir hak olarak düzenlenmiştir. Grev, 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun da 58. Maddesinde “(1) İşçilerin, topluca çalışmamak suretiyle işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla, aralarında anlaşarak veya bir kuruluşun aynı amaçla topluca çalışmamaları için verdiği karara uyarak işi bırakmalarına grev denir. (2) Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması hâlinde, işçilerin ekonomik ve sosyal durumları ile çalışma şartlarını korumak veya geliştirmek amacıyla, bu Kanun hükümlerine uygun olarak yapılan greve kanuni grev denir. (3) Kanuni grev için aranan şartlar gerçekleşmeden yapılan grev kanun dışıdır” şeklinde sınırları tanımlanmıştır. Ancak, örneğin Alman Hukukunda bazı eylemler grev şartlarını taşıyorsa bile eylemin hukuka uygunluğu varsa grev

saymaktadır. Tuncay ve Kutsal'a göre de bir sendikanın yapmış olduğu eylemlerde önemli olan sendikanın son çare olarak bu eyleme başvurup başvurmadığı ve ölçülülük ilkesine uyup uymadığı iken, bu ilkelere uyması durumunda grev kanun dışı sayılmamaktadır (Tuncay ve Kutsal, 2012: 394). Benzer bir şekilde Yargıtay da 2014 tarihli bir kararında barışçıl nitelikte olması, sadece siyasi nitelik taşımaması ve ölçülülük ilkesi uygun olması şartlarıyla demokratik nitelikte toplu bir protesto ve/veya ifade hakkının kullanılmasını da grev olarak değerlendirmiştir (Gülmez'den aktaran Tuncay ve Kutsal, 2012: 394).

İLO'nun denetim organlarının Türkiye'deki grev yasaklarının çok geniş olduğu ve sınırlandırılması gerektiği eleştirileri nedeniyle yasaklamalar bir ölçüde sınırlandırılarak sürekli grev yasakları Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu 62. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir: "*Can ve mal kurtarma işlerinde; cenaze işlerinde ve mezarlıklarda; şehir şebeke suyu, elektrik, doğal gaz, petrol üretimi, tasfiyesi ve dağıtımı ile nafta veya doğalgazdan başlayan petrokimya işlerinde; Milli Savunma Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığınca doğrudan işletilen işyerlerinde; kamu kuruluşlarınca yürütülen iftaye ve hastanelerde grev ve lokavt yapılamaz*". Bu sınırlı sayıda sayılan işkollarında sürekli grev yasaklarını söz konusu iken maddenin 2. fıkrasında ise grev yasaklarını genişletme yetkisini siyasi erke vererek grev yasaklarının şu şekilde genişletilmesini sağlamıştır: "*Cumhurbaşkanı, genel hayati önemli ölçüde etkileyen doğa olaylarının gerçekleştiği yerlerde bu durumun devamı süresince yürürlükte kalmak kaydıyla gerekli gördüğü işyerlerinde grev ve lokavtı yasaklayabilir. Yasağın kalkmasından itibaren altmış gün içinde altı iş günü önce karşı tarafa bildirilmek kaydıyla grev ve lokavt uygulamasına devam edilir. (3) Başladığı yolculuğu yurt içindeki varış yerlerinde bitirmemiş deniz, hava, demir ve kara ulaştırma araçlarında grev ve lokavt yapılamaz*".

Türkiye'de kanun koyucu her iş bırakma eylemini grev kapsamına almadığından hukuki ve hukuki olmayan grev ayrımı söz konusudur. Bir grevin hukuki sayılabilmesi için çeşitli unsurların mevcut olması gerekir. Bu bağlamda grevin varlığı, işin bırakılmasına ilişkin maddi ve bu konuda anlaşma veya kuruluş kararına uymaya ilişkin psikolojik olmak üzere iki unsura bağlıdır. Maddi unsur, işi bırakanların işçi sıfatını taşıması, işin topluca bırakılmış olması ve işin fiilen bırakılmasından oluşmaktadır. Psikolojik unsurlar ise işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatma amacıyla işin topluca bırakılması ve toplu olarak işi bırakma kararının alınması veya bir kuruluşun kararına uyulmasını içermektedir (Bozkurt Yüksel, 2010). Bütün bu unsurların bir araya gelmesi ile birlikte gerçekleştirilen grevler hukuki olması nedeniyle

yasaklanamazken, çeşitli nedenlerle ertelenebilmekte ve grev ertelemeleri fiili olarak grev yasağına dönüşmektedir.

Grev hakkını yasalarla yasaklayamayan siyasi erkin elindeki diğer silah ise “erteleme” olmuştur. Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu 63. maddesine önce Bakanlar Kurulu'nun yetkisinde olan engelleme 2018 tarihinden itibaren Cumhurbaşkanına geçmiştir. Grev yasaklarından farklı olarak ertelemelerde ortada bir yasak yoktur grev kararı hukuka uygun olarak alınmış ve başlamıştır fakat belirli durumların varlığı nedeniyle siyasi erk, grevin devam etmesini engellemektedir. Kararı verilmiş ve devam etmekte olan bir grev çeşitli nedenlerle ertelenebilir (Tuncay ve Kutsal, 2012). Bu nedenler arasında, 1963 yılından beri var olan milli güvenlik ve genel sağlık gerekçelerinin yanı sıra 2016 yılından itibaren, büyükşehir belediyelerinin şehir içi toplu taşıma hizmetlerini ve bankacılık hizmetlerinde ekonomik veya finansal istikrarı” bozucu görülen grevleri erteleme yetkisi Bakanlar Kurulu kararına bırakılarak genişletilmiştir (Temiz ve Ünal, 2020). Böylece grevlerin anayasal hak olmaları nedeniyle bunları yasaklayamayan idare, erteleme adı altında fiili yasaklama hakkına sahip olmuştur.

3.2.Türkiye’de Grev Tarihi ve Yasaklamaları

Tarihsel olarak grev hakkının kullanılmasından bahsetmek oldukça zor olmasına rağmen çok erken tarihlerden itibaren işçilerin örgütlenerek iş bıraktıkları bilinmektedir. Örneğin, günümüzdeki işçilerden oldukça farklı olmalarına rağmen eski Mısır’da piramitlerin yapımında çalışan zanaatkarların yiyecek dağıtımının gecikmesi ve ailelerinin açlıkla karşı karşıya kalması sonucunda MÖ 1170 yılında iş bıraktıkları bilinmektedir (Harman, 2002). Piramitlerin yapımında iş bırakanların sonunun ne olduğunu bilmiyoruz ancak uzunca bir süre boyunca grev hakkının yasal olmadığını biliyoruz. Grev tarihi neredeyse Antik çağlara kadar uzanırken 18. yüzyılda grevler Birleşik Krallıkta ticaret hukukuna aykırı olması ve kurulu düzene karşı gelmesi nedenleriyle 1789 ve 1800 tarihlerindeki Combinations Act (Birleşme Kanunları) ile yasaklanmıştır (Tuncay ve Kutsal, 2012: 383). 1871 Trade Union Act'e (Sendikalar kanunu) kadar grev çalışma özgürlüğüne karşı işlenen bir suç olarak değerlendirmekteyken bu kanun ile artık grev özgürlüğüne geçilmiştir (Narmanlıoğlu'ndan aktaran Tuncay ve Kutsal, 2012: 383). Bu tarihten sonra grev hakkının kullanılması, tüm dünyada yaygınlaşmış günümüzde de, işçi haklarının korunması için yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Türkiye'de ilk grev Birinci Meşrutiyet Döneminde tersane ve telgraf işçilerinin 1872 Ocak ve Şubat aylarında yaptıkları grevlerdir (Doğan, 2018). İkinci Meşrutiyetin ilanının sağladığı özgürlük ortamıyla sonrasında 23 grev yapılmış bu

grevlerin yayılmaya başlamasıyla da siyasi erk müdahale etmiş ve 25 Eylül 1908'de çıkarılan Tatil-i Eşgal Kanun-u Muvakkati ile kamu hizmeti niteliğindeki alanlarda grev yapmak yasaklanmıştır. Daha sonrasında bu geçici düzenleme 27 Temmuz 1909 tarihinde grevi yasaklamayan ama greve zorlamanın suç sayıldığı ilk hukuki düzenleme olan Tatil-i Eşgal Kanunu olarak yasalaşmıştır. Fakat Kurtuluş Savaşı'na kadar grevler devam etmiş ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasında da Takrir-i Sükün Kanunu ile de sendikalaşma önlenmeye ve grevler de kısıtlanmaya başlamış (Tuncay ve Kutsal, 2012: 383); 1936'da çıkarılan İş Kanunu ile grev yasaklanmış ve 1947 tarihindeki İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun de sendikaların grev yapmaları ve greve teşvik etmeleri de yasaklanmıştır (Talas, 1997'den aktaran Güney ve Aslanova, 2014).

1961 tarihinde yeni Anayasası'nın özgürlükçü ruhuna uygun şekilde grev yasakları kalkmış ve 15 Temmuz 1963 tarihinde çıkarılan Sendikalar Kanunu ile de işçi hakları tanınmıştır (Güney ve Aslanova, 2014). Grev hakkı birçok ülkede olduğu gibi 1961 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti anayasalarında da en temel sosyal ve ekonomik haklarından biri olarak tanınırken bunun kısıtlanması ve/veya yasaklanması da hukuken istisnai bir durum olarak değerlendirilmektedir (Urhanoglu ve Manav, 2011). Buna karşın bu hakkın kullanımı zaman zaman çeşitli nedenlerden dolayı hükümetler tarafından engellenebilmektedir.

1961 Anayasasının özgürlükçü anlayışıyla grev anayasal bir hak olarak tanımlanmış ve 1963 tarihli Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'yla da yasal sınırlarını belirlenip düzenlenmiştir. Bu özgürlük anlayışı 1980 darbesine kadar devam etmiş ve darbe sonrasında grev yasaklanmış bu yasak da 1982 Anayasasının kabul edilmesine kadar devam ederken halen yürürlükte olan Anayasanın 54. maddesinde de grev hakkı tanımlanmıştır. 1980 darbesi ve 24 Ocak Kararları ile işçi hakları zayıflatılmış ve her ne kadar 1982 Anayasasında grev bir hak olarak kabul edilmiş olsa da sendikaların gücü son derece zayıflamış ve kanun koyucu emek karşısında sermayenin yanında yer aldığını açıkça göstermeye başlamıştır. 12 Eylül darbesi ve sonrasındaki bütün yasaklar, yeni anayasa ve siyasi erkin yürürlüğe soktuğu yeni yasalar, 24 Ocak 1980'de açıklanan ekonomik kararların kolayca uygulanmasını sağlayan ve bunun karşısında olan ve/veya olabilecek direnci kırmaya yönelik hazırlanmıştır.

Türkiye'de grev hakkının ulusal ve uluslararası hukuk kurallarınca tanınmış ama sınırları da keskin şekilde çizilmiş bir hak olarak değerlendirilebilir. 1980 darbesi sonrası neoliberal ekonomik modele uygun olarak hazırlanan yeni Anayasa dönemin ruhuna uygun olarak sosyal haklara ilişkin hemen hemen her şeye önemli kısıtlamalar getirmiştir. Bunlar arasında en önemlilerinden biri de işçi haklarının

sınırlanması ve grevlerin tamamen yasaklanmasıdır. 1983 tarihinde 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile de grev hakkı çok büyük oranda törpülenmiş ve işkollarının büyük bir kısmına da grev yasağı getirmiştir. İLO'nun normlarına tamamen aykırı olan 2822 Sayılı Kanun 2012 yılında kabul edilen 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu ile yürürlükten kalkmıştır. 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun gerekçesinde her ne kadar İLO normları dikkate alındığı belirtilmiş olsa da yeni kanunun grev yasakları/kısıtlamaları da İLO ile çelişmektedir (Güney ve Aslanova, 2014).

Darbe ile gelen askeri yönetim tarafından tüm sendikal faaliyetler durdurulmuş, sendikalar kapatılmış, grevler yasaklanmış ve toplu iş sözleşmesi askıya alınmıştır. Darbe sonrası yasaların yerini askıya alınmış olan anayasanın ve yasaların yerini alan Milli Güvenlik Konseyi kararlarının önemli bir kısmı da doğrudan sendikal hakları hedeflemiştir. MGK'nın 3 numaralı kararıyla da 14 işkolunda 178 işyerinde aylardır devam tüm grevler ve lokavtlar yasaklandı ve işçilerin 15 Eylül 1980 günü işe başlanması istenmiştir. Darbe sonrası grev yasakları 2 Ekim 1984'e kadar devam etmiştir (DİSK-AR, 2020). Bu süreçte askeri darbe ile yönetimi ele geçiren ve sonrasında da darbenin devamı olan kanun koyucu tarafından hazırlanan yeni anayasa ve yasalar emek eksenli değil sermayenin tarafında ve onun istekleriyle şekillenmiştir. *"12 Eylül askeri darbesi sendika ve grev hakları yanında bunların doğal bir sonucu olarak toplu pazarlık hakkını da hedef aldı. Toplu iş sözleşmesi hakkının askıya alınması işverenlerin en önemli taleplerinden biriydi. Nitekim Vehbi Koç darbeden hemen sonra 'Üç senelik bir iş barışı yapmak mecburiyetindeyiz. Grevlerle çok şey kaybettik. Maliyetlerimiz çok yükseldi. Üretimi artırmak petrol kadar önemli. İşçi, işveren, devlet ortaya gelsin. Enflasyona göre ne kadar zam vermek lazımsa işçinin ücretine o kadar zam yapılınsın' diyordu. Koç'un bu talebi askeri yönetim tarafından yerine getiriliyordu. Sendikal faaliyetlerinin durdurulması ve grevlerin yasaklanmasının ardından sıra toplu iş sözleşmesi hakkına müdahaleye gelmişti."* (DİSK-AR, 2020: 15).

24 Ocak Kararları ardından toplu iş sözleşmelerini koordine etmek amacıyla "Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu" kurulmuştur. Bu kurulun amacı 1961 anayasası ile güvence altına alınmış olan sendikalaşma ve toplu pazarlık hakkının törpülenmesi ve bu haklara müdahale edilebilir hale getirilmesi olmuştur. 24 Ocak Kararları ardından yoğun bir şekilde grevlerin gündeme gelmesiyle de 12 Kasım 1979 ve 12 Eylül 1980 arasındaki Demirel Hükümeti 75 grev erteleme kararıyla fiili olarak grev yasağı kararı almıştır (DİSK-AR, 2020: 11). Her ne kadar grev erteleme kararları alınmıyor olsa da köklü bir dönüşüm olmadan 1961 Anayasası ile 24 Ocak Kararlarının uygulanabilir olmadığı hem sermaye kesimi hem de kanun

koyucu farkındaydı. Bunun için de özellikle sendikal hakların kısıtlanması ve ücretlerin düşürülmesi talepleri yoğun şekilde dillendirilmekteydi. 24 Ocak Kararlarını 1961 Anayasası gibi görece özgürlükçü bir anayasal sistem içinde uygulayabilmenin son derece güç olması ve var olan sosyal ve ekonomik hakların kaybına toplumsal muhalefetin tepki vermesi nedeniyle bunları uygulayabilecek bir yasal düzenlemeye darbe ile geçiş yapıldı. 26 Ocak 1982 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Rahmi Koç 12 Eylül ile 24 Ocak Kararlarının tamamlayıcılığını şu şekilde özetlemektedir: *“12 Eylül harekâtından önce her şeyi demokratik bir sistem altında yapmak zorundaydık. Bu da karar almak, yasa ve yönetmelik çıkartmak için aylar geçmesini gerektiriyordu. (...) En büyük fark askeri yönetimin zamanında ve doğru kararlar almasıyla çok değerli zaman tasarrufumuzun olmasıdır”* (Cumhuriyet'ten aktaran DİSK-AR, 2020: 9). 1982 Anayasası 12 Eylül darbesinin ruhuna uyarak 1961 Anayasası ile sağlanan özgürlükleri kısıtlayan ve kazanılan sosyal hakları sınırlandırılan bir anayasadır. Bu anayasa hazırlanırken sosyal ve ekonomik haklar sermaye örgütlerinin talepleri esas alınarak düzenlenmiştir. TİSK'in 13. ve 14. genel kurullarına sunulan raporlarında yer alan isteklerinin çoğu 1982 Anayasasında ve 2821 ve 2822 Sayılı Sendikal yasalarda da yer almıştır (DİSK-AR, 2020: 21). 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun ile 2012 tarihinde darbe sonrası çıkarılmış olan 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'ndaki grev yasakları daraltılmış olsa da İLO normlarına aykırılıklar halen bulunmaktadır. İLO'nun grev hakkı ve grev kapsamını belirlediği açık bir tavsiye kararı ve sözleşmesi olmamasına rağmen Türkiye'nin de 1993 tarihinde onaylamış olduğu Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına ilişkin 87 sayılı Sözleşme ile korunmaktadır (Güney ve Aslanova, 2014: 266). Doğrudan bir düzenleme bulunmamakta ama bu birçok sözleşme ve tavsiye kararlarında grevin işçiler ve işçi örgütleri için temel bir hak olduğu belirtilmiştir.

1961 Anayasasında grev ertelemesine ilişkin bir madde bulunmamaktaydı. Grev ertelemesine ilişkin düzenleme 1963 yılında çıkarılan 275 sayılı yasa ile düzenlenmiştir. Hukuki olarak Türkiye'de grev yasağı uygulaması bulunmamakla birlikte grev ertelemesinin yasaklamaya dönüşü 1982 Anayasası ile hayatımıza girmiştir. Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu Madde 33'e göre, *“Karar verilmiş veya başlanmış olan kanuni bir grev veya lokavt genel sağlığı veya milli güvenliği bozucu nitelikte ise Bakanlar Kurulu bu uyuşmazlıkta grev ve lokavtı bir kararname ile altmış gün süre ile erteleyebilir. Erteleme süresi, kararnamenin yayımı tarihinde işlemeye başlar. Bakanlar Kurulunun erteleme kararları aleyhine Danıştay'da iptal davası açılabilir ve yürütmenin durdurulmasına karar verilmesi istenebilir. Olağanüstü halin ilan edildiği bölgelerde grev ve lokavt ertelenmesi*

kararlarına ilişkin davalarda yürütmenin durdurulmasına karar verilemez” demektir. Kanuna göre taraflar gün içinde anlaşamazsa uyuşmazlık yüksek hakem kuruluna gider aksi takdirde sendikaların yetkisi düşer. Yüksek hakem kurulunun verdiği karar ise toplu iş sözleşmesi niteliğinde ve kesindir. Özetle bu durum her ne kadar grev erteleme olarak nitelendirilse de grev yasağı haline dönüşmektedir çünkü erteleme durumunda ertelemeye neden olan durum ortadan kalktığında greve devam edilmesi gerekmektedir. Ancak pratikte yaşananlar böyle bir duruma evrilmediğini göstermekte ve grev hakkı fiili olarak ortadan kalkmaktadır.

Grev yasağı Türkiye’de hukuken tanımlanmadığı için grev hakkına müdahalenin yasal yolunu grev ertelemeleri oluşturmuştur. Temel hakkın kullanılması durumlarında erteleme ve yasaklamanın çok dar olarak tanımlanması ve son çare olması gerekirken yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. 1980 darbesinden sonra sendikal haklar önemli ölçüde sınırlandırılmış bu sınırlamalar 2000’li yıllarda da devam etmiştir. 1963-1980 döneminde toplam 252 grev erteleme kararnamesi yayımlanmış; bu kararnamelerin 154’ü milli güvenlik, 42’si memleket sağlığı ve 55’i ise memleket sağlığı ve milli güvenlik gerekçelerine dayandırılmıştır (Çelik, 2008). Grev ertelemelerinin ezici çoğunluğu ekonomik sorunların yoğunlaştığı, sermaye kesiminin büyük sorunlar yaşadığı 1970’li yılların ortalarından itibaren ve özellikle sonlarına doğru gerçekleştiği göze çarpmaktadır. Temelde milli güvenlik ve sağlık gerekçelerine dayandırılan bu ertelemelerin daha çok ekonomideki sorunlardan kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır². 1983-2007 yılları arasında grev ertelemelerinde önemli ölçüde azalma görülmüş ve yalnızca 27 grev erteleme kararnamesi alınmıştır. Grev erteleme kararname sayısındaki azalmanın nedenleri arasında bunların çok sayıda işyerini aynı anda içermesinden dolayı olduğu öne sürülmektedir (Çelik, 2008). Bu dönemdeki grev erteleme kararları da iktisadi sorunların en ağır yaşandığı 1991, 1995 ve 2000 yıllarında yoğunlaştığı görülmektedir.

2003-2020 yılları arasını içeren AKP hükümetleri döneminde toplam 17 grev erteleme kararı alınmıştır. Bunlardan 5 tanesi 2003-2005 yılları arasında alınırken, 2014 yılına kadar bir erteleme kararı söz konusu olmamıştır. 2014 yılından sonra iktisadi ve siyasi sorunların artmasıyla beraber hem grev sayısında hem de erteleme kararında artış söz konusu olmuştur (DİSK-AR, 2020). Diğer dönemlerde olduğu

² Mart 1979’da Soda grevinin ertelenmesi sırasında istifa eden Mersin’de kurulu Soda Sanayi A.Ş. Genel Müdür Suat Özyerli bir basın toplantısı düzenleyerek “Hükümet sodayı bahane ederek DİSK’i cezalandırmak istedi. Hükümet tarafından gösterilen grev erteleme sebebi uydurmadır” dedi, Cumhuriyet, 11 Nisan 1979. (Aktaran Çelik, 2008)

gibi bu dönemde de grev erteleme kararları milli güvenlik ve genel sağlık gerekçesi ile alınmıştır.

Türk-İş tarafından 13.2.1991 tarihinde Danıştay'a sunulan dava dilekçesinde aşağıdaki ifade yer aldı:

“Erteleme kapsamına giren grevlere konu işyerlerinin bir kısmında “tuvalet kağıdı”, “kağıt mendil”, “tül perde”, “mobilya”, “porselen tabak”, “tuğla”, “konserve kutusu”, “döşemelik kumaş” , “fitilli kadife” üretimi yapılmaktadır. Anılan işyerlerinde grev nedeniyle üretimin belli ölçüde durmuş olmasının milli güvenliği bozucu ve tehdit edici nitelikte olduğu ve durdurulmasında kamu yararı bulunduğu iddiası, içinde bulunduğumuz çağdaş dünyada ‘komik’ olmanın dışında hiçbir anlam taşımaz.” (Aktaran Çelik, 2008)

1980'den beri milli güvenlik nedeniyle getirilmiş olan bütün fiili grev yasakları Danıştay ve AYM kararlarında da belirtildiği gibi herkes için farklı anlamlar içerebilen ve denetlenebilen kavramlar olmaktan uzaktır. Bir grev ertelemesinin hangi gerekçelerle ve hangi somut olaylardan hareketle millî güvenliği ya da sağlığı tehlikeye sokacağını da belirtmesi de gerekir. Ancak bu gerekçeyi ileri sürebilmek yukarıdaki dilekçede belirtildiği gibi anlamlı olmayabilir. Türk-İş Sendika dilekçesinde “komik olma”nın yanı sıra sermayenin ve sermaye birikiminin yanında olmayı eklemesi uygun bir ifade olabilirdi. Ki bu durum Danıştay'ın 1995 tarihli milli güvenlik ve genel sağlık gerekçeleriyle kısıtlanmış olan grev ertelemelerine ilişkin bir kararı oldukça çarpıcı bir şekilde görülmektedir:

“Türkiye’de kâğıt üretiminin aksaması basın yayın kuruluşlarının yanı sıra ambalaj kâğıdı gereksinimi dolayısıyla ihracat sektörünü, ülkeye döviz girişini, yoksun kalınan döviz dolayısıyla milli güvenliğe ilişkin malzemeler de dahil ülkemiz için gerekli ihtiyaç maddelerinin dışalımını baltalamaktadır. İhracata dönük üretim yapan çiftçi ve sanayicinin dolayısıyla milli ekonominin göreceği zarar telafi edilemez boyutlara yaklaşmış milli güvenliği ve halkın genel sağlığını da etkilemiştir” (Danıştay 10. Dairesi, Esas No 1995/6508 ve 20.11.1995 tarih).

İdeal bir durum olarak görülen grev hakkı dahil olmak üzere tüm haklar sermaye birikimi söz konusu olduğunda görmezden gelinmektedir. Türkiye örneğinde olduğu gibi, yasa koyucu olarak devlet bu hakların kullanımını genel çıkar gerekçesi ile hukuki olarak erteleme ancak fiili olarak yasak haline getirebilmektedir. Bu uygulamalara sermaye birikiminin sorunsuz olduğu dönemlerde daha az başvurulurken sermaye birikimin kesintiye uğradığı ve sorunlu olduğu yıllarda daha yoğun olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. Yukarıda

değindiği gibi hukukun kılıç olarak kullanılmasının tesadüf olarak değerlendirilmemesi gerekir.

Tüm dünya ve Türkiye’de neoliberal politikaların başladığı 1980’li yılların başında sermaye birikim sürecini aksatan grevler doğrudan yasaklanmıştır. Sonraki yıllarda demokratikleşme işe birlikte grev sayısı artmaya başlamış ve ancak grev ertelemeleri kullanılarak fiili olarak grevler tekrar yasaklanmaya başlamıştır. Sermaye birikiminin görece olarak sorunsuz olarak işlediği 2000’li yılların başlarında grev erteleme en aza inmiştir. Ancak 2010’lu yıllarda ortaya çıkanlar grev erteleme ve yasaklarını tekrar gündeme getirmiştir.

Hukukun bu grev erteleme ve yasaklarının, ilgisi olmasa bile “milli güvenlik” gerekçesine dayandırılması kimi çevreleri şaşırtmaktadır. Ancak bu çalışmanın da temel iddiası olan “hukuk üzerinden birikim”e dayanan sermaye ve siyasi iktidarlar kendisine dayanak bulma konusunda da sıkıntı çekmezler.

Bu çerçeve içerisinde gerekçenin anlamsızlığı üzerine iddia ve tartışmalar yerine emekçilerin yönetim sürecine müdahil olma çabalarının toplumsal barış ve adalet için gerekli görülmektedir. Aksi takdirde her iktisadi durgunluk döneminin yükü diğer unsurların yanı sıra hukukun kılıç işlevi ile emekçilere yüklenecektir.

4.SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Hukukun toplumsal yaşam ve iktisadi işleyişteki rolü ve önemli tartışmalara konu olmaktadır. Özellikle hukuk ve ekonomik işleyiş arasındaki ilişki oldukça karmaşık ve analize muhtaçtır. Bu makalenin temel amacı iktisadi işleyiş sürecinde hukukun rolünün bütüncül bir çerçeve içerisinde ortaya konulmasıdır. Bütüncül çerçeve içerisinde değerlendirirken toplumsal, siyasal, ekonomi ve hukukun bir bütün içerisinde analiz edilmesi önerilmektedir. Aksi takdirde ekonominin kendiliğinden işleyen bir alan olduğunu ve diğer toplumsal ilişkilerin bu işleyiş içerisinde rolünü ihmal söz konusu olur. Bir yandan hukukun egemen sınıfların çıkarını koruyan bir araç olduğunu ileri süren sosyal bilimciler varken öte yandan, hukukun taraflar arasında nötr bir konuma sahip olduğu ve siyasal işleyişin ve dolayısıyla devletin bu işleyiş içerisinde rolü olmadığı sosyal bilimciler tarafından ileri sürülmektedir.

Devletin ve iş adamlarının iktisadi işleyişteki rolünün hem Smith hem de Marx farkındadır. Farklı ideolojik yaklaşıma sahip olmalarına rağmen her iki iktisatçı da kapitalistlerin iktisadi işleyişini kendi çıkarları için kullandıkları konusunda hemfikirdir denilebilir. Bu nedenle, konu hakkında detaylı analizler yapmış olan iktisatçıların, farklı görüşte olsalar bile hukukun ve devletin tarafsızlığı konusunda kuşkulu olduğu söylenebilir.

Hukukun bir bütün değil farklı pencere ve perspektiflere sahip bir disiplin olduğu dolayısıyla toplumsal aktörler ve bunların güç dengesinden etkilendiği göz önünde bulundurulmalıdır. Hukuk ve hukuksallık bu anlamda üç perspektif çerçevesinde ele alınabilir: Kılıç, kalkan ve pranga. Hukukun kılıç olarak kullanılması yönetici sınıf olarak kapitalistlerin geniş yığınlar üzerindeki tahakkümünü ortaya koymaktadır. Kalkan olarak kullanılması ise geniş yığınların görece olarak güçlendiği dönemler olarak ele alınabilir. Pranga olarak hukuk ise üretim tarzlarındaki geçiş dönemlerine işaret etmektedir. Kalkan olarak hukuk tüm dünyada ve Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devleti dönemlerinde hakimken, kılıç olarak kullanılması ise 1980 sonrası neoliberal döneme işaret etmektedir.

Hukukun kılıç veya kalkan olarak kullanılması ekonomideki birikim rejimiyle de yakından ilişkilidir. Sermaye birikiminin sosyal yardımlar, emekçi hakları, düşük gelirli vatandaşlara yardım gibi sosyal haklar döneminde de kesintisiz sürdürülebilir olduğu dönemlerde hukuk kalkan olarak yoğun biçimde kullanılabilir. Öte yandan sosyal devlet uygulamalarının sermaye birikimine engel olduğu dönemlerde hukuk yaygın olarak kılıç işlevini görmektedir.

Hukukun kalkan ve kılıç olarak işlev gördüğü örnek olarak 1980 öncesi ve sonrası Türkiye emek piyasasından verilebilir. Neoliberal öncesi dönem diyebileceğimiz ve 1961 Anayasası ile işçilere sağlanan grev hakları, 24 Ocak 1980 ile tarihlenen Türkiye’deki neoliberal uygulamaları ile kesintiye uğramıştır. İşçilerin grev hakları genellikle meşru olmayan gerekçelerle ertelenmekte ve bu ertelemeler ise fiili olarak yasağa dönüşmektedir. Hakkı olan bir uygulamadan yararlanmaya çalışan işçilerin karşı karşıya kaldığı bu uygulamalar sermaye birikiminin kesintiye uğramaması için hukukun kılıç olarak kullanılması olarak değerlendirmek gerekir. Anayasal bir hak olan grevin erteleme gerekçesiyle bir anlamda yasaklanması hukuka uygun ancak meşruluğu tartışmalı kararlar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren grev erteleme kararlarının ilgisiz sektörlerde bile milli güvenlik ve sağlık gerekçesi ile ertelenmesi ve yasağa dönüşmesi düşündürücüdür. Son derecede ilgisiz sektörlerde bile yoğun bir grev erteleme kararı hukukun kılıç olma işlevi sermaye birikimine katkıda bulunması ile açıklanabilir.

Hukuk, siyaset ve ekonomi arasındaki ilişki, hukukun siyaset ve ekonomi gibi diğer alanları etkileyen ve düzenleyen bir sistem olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, hukuk sistemi, siyasetin öngördüğü politikaları ve yasaları uygulamaktadır. Ayrıca, hukuk sistemi, ekonominin işleyişini düzenleyen yasaları, özellikle ticaret hukuku, mali yükümlülükler, vergi hukuku, mali kaynakların

kullanımı gibi konuları içermektedir. Bu nedenle, hukuk sistemi, siyaset ve ekonominin etkili bir şekilde işleyebilmesi için gerekli olan düzenlemeleri sağlamaktadır. Bu düzenlemeler güç dengelerinden bağımsız olmadığından çalışanlarda da dahil olmak üzere korunmaya daha muhtaç kesimlerin farklı sermaye birikim rejimlerinde bile hukukun uygulanmasındaki güç dengelerini etkileyebileceklerinin farkında olması gerekir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Akgemci, E. (2015). Neoliberalizmin Laboratuvarında Direniş: Şili Kışı'nın Penguenleri. Mülkiye Dergisi, 39 (2), 179-216.

Bozkurt, Y. & Armağan E. (2010). Hukuki Grev Kavramı. Sicil İş Hukuku Dergisi, Aralık, (20), 111-122.

Clunie, G.J. (2015). From 'feral' markets to regimes of accumulation: the state and law in neoliberal capitalism. PhD thesis, University of Glasgow. <https://theses.gla.ac.uk/6436/>

DİSK-AR. (2020) "Emeğe Karşı Sermaye Darbesi, 12 Eylül İşçi Haklarını Nasıl Yok Etti?" Editör: Aziz Çelik. file:///C:/Users/user/Desktop/D%C4%B0SK-AR-12-Eyl%C3%BCI-RAPOR-SON.pdf

Doğan, H. (2018). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Grev Hakkı ve Ta'til-i Eşgâl Kanunu. Belleten Dergisi, 82 (293) 265-294. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/52441/687831>

Eğilmez M. & Kumcu E. (2004). Ekonomi Politikası (Teori ve Türkiye Uygulaması). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Engels, F. (1990) Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni. Çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları.

Güney, A & Aslanova, K. (2014). Türk Hukuku'nda Grev Yasakları ve İLO Normları. Çalışma ve Toplum, (40), 257- 272.

<https://www.calismatoplum.org/makale/turk-hukukunda-grev-yasaklarive-ilonormlari>

Harvey, D. (2015). Neoliberalizmin Kısa Tarihi. Çev. Aylin Onacak, İstanbul: Sel Yayıncılık

Çelik, A. (2008). Milli Güvenlik Gerekçeli Grev Ertelemeleri. Çalışma ve Toplum, 18 (3), 87-132.

Jessop, B. (2005), “Kapitalist Devlete Dair Yeni Kuramlar”, içinde Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Devlet. İstanbul: İletişim Yayınları.

Jones, H. (2019). Property, Territory and Colonialism: An International Legal History of Enclosure. Legal Studies., 39 (2),187-203.

Marx, K. (1979). Ekonomi Politüğın Eleştirisine Katkı, Çev. S. Belli. Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2011). Kapital I. Cilt. Çev. M. Selik ve N. Satlıgan. İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K. & Engels F. (2009). Komünist Manifesto. 4. Baskı. Çev. Rekin Teksoy. İstanbul: Oğlak Yayınları.

Mehring, F. (2008). Tarihsel Maddecilik Üzerine. Çev. Halil Çelik. İstanbul: Prinkipo Yayıncılık

Oğuz, C. (2018). Bob Jessop, Post-Fordizm ve Devlet. Politik Ekonomik Kuram, 2(1), 19-34.

Reuten, G. (2019). In The unity of the capitalist economy and state: A systematic-dialectical exposition of the capitalist system (Vol. 186, p. I–IV). Brill. <http://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctvrk34c.1>

Şenses, F. (2017). İktisada (Farklı Bir) Giriş: Giriş İktisadı Öğrencileri ve İktisada İlgi Duyanlar için Yardımcı Kitap. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tuncay, A.C. & Kutsal, F.B. (2017). Toplu İş Hukuku. İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Wallerstein, I. (2011). Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş. Çev. Ender Abadoğlu & Nuri Ersoy. İstanbul: Bgst Yayınları.

Yaylalı, M. (2018). Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Kavramları: Albert Venn Dicey ve Hans Kelsen. *Liberal Düşünce Dergisi*, Yaz-Güz, 23(91-92), 93-109.

6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu